

Войцехівський Михайло Федорович,
доцент, директор Інституту
післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса
Грінченка

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті підкреслюється, що серед важливих проблем розвитку післядипломної педагогічної освіти особливе місце належить теоретичному обґрунтуванню й експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов реалізації андрагогічного підходу до підвищення кваліфікації вчителів.

Ключові слова: професійний розвиток, удосконалення системи неперервної освіти вчителів, формування професійної компетентності вчителя.

У сучасних умовах розвитку неперервної освіти та реалізації ідей Болонського процесу важливо зосередити увагу на теоретичному та експериментальному обґрунтуванні організації навчального процесу в системі післядипломної освіти. Для цього необхідно враховувати специфіку трансформації професійних функцій учителя в умовах інформаційного суспільства. Серед актуальних проблем сучасних інститутів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів — створення відповідних педагогічних умов для вчителів-практиків, сприяння всебічному усвідомленню необхідності підтримувати їхній фаховий професійний розвиток впродовж усієї вчительської кар'єри, допомога у розумінні важливості оволодіння новими знаннями, інноваційними підходами та технологіями. Для цього вчителів, які навчаються в системі підвищення фахової кваліфікації, необхідно заохочувати впроваджувати у практичну діяльність ефективні методи, сучасні інновації і результати наукових досліджень у своїй галузі.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу педагогічних та психологічних досліджень визначити комплекс передумов забезпечення ефективного підвищення кваліфікації вчителів загальноосвітніх шкіл у системі післядипломної освіти та підкреслити значення врахування андрагогічних особливостей слухачів і відповідно організаційно-педагогічного забезпечення навчального процесу з урахуванням цього чинника.

Гармонійний розвиток учителя значною мірою пов'язаний із розвитком його творчого потенціалу. Саме тому важливо враховувати в процесі підвищення кваліфікації вчителів андрагогічні складові роботи з дорослими.

Зміст і структура андрагогічного підходу містять: вимоги до діяльності, принципи, форми і методи організації професійної перепідготовки й умови їх ефективного застосування (врахування індивідуальних особливостей, перебудову техніки взаємодії викладача зі студентами, самостійне навчання, спільну діяльність, опору на життєвий і професійний досвід, розвиток освітніх потреб тощо) [3, 179—181]. Зазначимо, що В. М. Буренко розроблено і теоретично обґрунтовано модель професійної перепідготовки вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти на засадах андрагогічного підходу.

Її компонентами дослідник вважає вимоги до діяльності, методи і принципи навчання дорослої людини.

Ця модель дає змогу аналізувати:

1. Методи навчання (групові, ігрові, рефлексивні, комбіновані, інтегровані, проблемно-пошукові).

2. Мотивацію навчання (досвід учителя, індивідуальні можливості, індивідуальні стилі навчання, активні форми роботи з розвитку професійних умінь, роль викладача у створенні оптимальних умов для професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю.

3. Принципи навчання дорослих (самостійне навчання, спільна діяльність, опора на досвід, індивідуалізація, системність, контекстність, актуалізація, еклектичність, самосвідомість).

4. Принципи педагогічної творчості викладача (суб'єктивність, діагностика, оптимальність, взаємозалежність).

Підкреслимо, що В. М. Буренко аналізує педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу до професійної перепідготовки вчителів:

- структуру готовності вчителів до професійної перепідготовки, яка містить мотиваційну, змістову і процесуальну складові;
- методику визначення рівнів готовності студентів до професійної перепідготовки;
- процес формування готовності фахівців до здобуття другої педагогічної спеціальності;
- методику вдосконалення навчального процесу на факультетах післядипломної освіти;
- ефективні форми і методи роботи з розвитку професійних умінь учителів;
- роль викладача у створенні оптимальних умов для професійної перепідготовки.

У результаті проведеного експериментального дослідження В. М. Буренко визнає, що перспективним напрямом підвищення ефективності професійної перепідготовки фахівців в умовах післядипломної педагогічної освіти є андрагогічний підхід.

Такої ж думки дотримується І. В. Гушлевська, яка з'ясувала теоретичні основи та визначила сучасні підходи до розвитку професійної діяльності вчителів, застосовуючи для цього досвід таких країн, як США і Канада. Аналізуючи різноманітні моделі професії вчителя, запропоновані Американською асоціацією коледжів педагогічної освіти, та «ідеальну модель» професії вчителя Е. Хойлі, модель професії в контексті ринкових стратегій П. Вілсона, А. Карр-Саундерса, Д. Майерса і здійснюючи їх порівняльний аналіз на основі досліджень щодо професіоналізму вчителів (Дж. Гудлед, І. Гудсон, Е. Харгрівз та ін.), І. В. Гушлевська обґрунтовує висновок про

критерії дослідження професійного розвитку вчителів (низький статус діяльності; короткий період підготовки; нижчий рівень знань і навичок; значно менша увага до теоретичної і концептуальної бази практичної діяльності; адміністративний нагляд і контроль; менша участь у процесах прийняття професійних рішень; відсутність професійної автономії тощо), оскільки вчителювання традиційно вважається «напівпрофесією», і акцентує увагу на тому, що професіоналізація викладацької діяльності тлумачиться західними науковцями як процес набуття всіх ознак професії і поступ до вищого рівня її розвитку [5, 65-72].

На наш погляд, важливо вивчати зарубіжний досвід, використовуючи при цьому національні традиції, розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити перспективну модель організації ефективної самостійної пізнавальної діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл міста в процесі навчання в системі післядипломної педагогічної освіти, підготувати конкретні фахові рекомендації з цих питань і впровадити їх у навчальний процес.

У цьому контексті важливе місце належить проблемі визначення впливу інститутів підвищення кваліфікації на подальше професійне самовизначення вчителя. Дослідження цієї проблеми передбачає застосування комплексу методів: діалектичного, герменевтичного, порівняльного, структурно-функціонального та ін. Використовувати ці методи необхідно у взаємозв'язку і взаємодоповненні, що дає змогу виявити суперечності досліджуваних проблем та причини, які до цього призводять, чинники та умови розв'язання суперечностей, здійснити на цій основі відповідний прогноз.

Аналіз педагогічних умов та обставин, напрямів оптимізації функціонування інститутів післядипломної освіти показує, що вони є важливим чинником професійного самовизначення вчителя. Це пов'язано з недостатньою підготовкою сучасних вчителів у педагогічних вузах до групової роботи в межах міждисциплінарного підходу [8, 86-100]. Комплексні діагностування, проведені в інститутах підвищення кваліфікації вчителів, виявляють значну

кількість педагогів з низьким рівнем психологічної готовності до фахової діяльності, нестійку мотиваційну спрямованість. Такі вчителі у своїй практичній діяльності відчувають недостатню фахову підготовку до діагностичної, прогностичної, дослідницько-творчої діяльності. Саме тому виникає проблема визначення педагогічних та психологічних умов розвитку готовності вчителів до неперервного підвищення фахової кваліфікації та удосконалення рівня професійної свідомості.

Насамперед йдеться про виявлення організаційно-педагогічних умов та розробку технологічного підходу щодо розвитку фахової компетентності та творчої готовності вчителів на основі діагностування їх професійної самосвідомості. Ми виходимо з того, що діагностування та формування професійної самосвідомості вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти сприятиме розвитку готовності до якісної педагогічної діяльності, усвідомлення власної мотивації до творчої професійно-педагогічної діяльності.

Саме тому важливо обґрунтувати організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності із застосуванням сучасних інноваційних інформаційних і комунікаційних технологій у процесі навчання майбутніх фахівців. Йдеться про умови підвищення якості процесу навчання вчителів-практиків із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Вважаємо, що процес підвищення фахової кваліфікації вчителів із застосуванням інформаційних технологій буде успішнішим при забезпеченні ефективного навчально-пізнавального процесу на основі особистісно орієнтованого підходу. Інший аспект — організаційно-педагогічні умови формування професійної культури вчителя-практика.

У процесі підвищення фахової кваліфікації важливо допомогти вчителю визначити сутність, зміст та напрями розвитку професійної культури, розробити програму теоретичного обґрунтування та експериментальної апробації фахової компетентності, конкретизувати умови її удосконалення в процесі підвищення фахової кваліфікації та під час практичної діяльності.

Отже, йдеться про проблему довготривалої взаємодії з інститутом підвищення кваліфікації і модернізації на цій основі фахового розвитку.

Психологічний аспект цієї проблеми полягає у створенні теоретичних передумов — відповідної системи менеджменту післядипломної педагогічної освіти, спрямованої на виявлення соціально-психологічних напрямів удосконалення діяльності методистів інститутів підвищення кваліфікації вчителів, психологічне обґрунтування інноваційних підходів до системи підготовки та підвищення кваліфікації методистів з урахуванням педагогічних інновацій та запитів суспільства в період його трансформації на засадах демократизації та гуманізації.

Зокрема, Н. М. Коломінським розроблено системну модель співвідношення психологічних компонентів і управлінських функцій менеджера освіти. Дослідник конкретизував різноманітні психологічні компоненти планування вироблення та прийняття управлінських рішень менеджера освіти: психодіагностичний, прогностичний і проектувальний; психологічні компоненти організації: координаційно-регулюючий, комунікативний, мотиваційний. Контролю, як і всім функціям управління, притаманні порівняльно-оцінний, когнітивний та емоційно-вольовий компоненти як його інформаційне та психоенергетичне підґрунтя [11, 268-273]. Враховуючи ці компоненти, можна значно підвищити рівень ефективності функціонування системи післядипломної освіти та управління нею.

У контексті проблеми фахового підвищення кваліфікації вчителів необхідно враховувати різноманітну рольову реальність сучасного педагога. Для розв'язання цього завдання можна використовувати наукові ідеї міждисциплінарного характеру: філософії, соціальної герменевтики, теорії цінностей.

Ефективна розробка теоретичних, методичних і практичних питань забезпечення якості організації ефективної підготовки вчителів у системі післядипломної освіти залишається актуальним завданням педагогічної науки. Для досягнення цієї мети недостатньо розробити методичні рекомендації щодо

оцінки кількісних та якісних параметрів професійного розвитку педагога в системі післядипломної освіти. Важливо проаналізувати сучасну практику управління післядипломною освітою і на цій основі розробити головні напрями її удосконалення.

Зокрема, Н. П. Кудрявцева розробляє економіко-математичну модель функціонування системи післядипломної освіти на основі застосування балансового методу, що дозволяє в умовах ринку праці кваліфікованих кадрів оцінити гнучкість та ефективність процесу підготовки спеціалістів і прогнозувати економічні наслідки державного регулювання цієї сфери [12, 56-66].

На наш погляд, зусилля теоретиків і практиків у сфері післядипломної освіти необхідно зосередити на розробці інноваційних передумов підвищення кваліфікації вчителів загальноосвітніх шкіл. Для цього необхідно враховувати:

- змістові характеристики системи післядипломної педагогічної освіти;
- синергетичні передумови розвитку професіоналізму вчителів;
- андрагогічні умови якісного забезпечення процесу підвищення фахової кваліфікації.

Зокрема, здійснений в Інституті післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка аналіз ефективних «педагогічних умов» професійного розвитку вчителів біології свідчить про необхідність урахування різноманітних чинників, які зумовлюють і визначають сутність ефективної організації навчання, забезпечують активність учителів, впливають на підвищення фахової кваліфікації, стимулюють свідоме засвоєння навчального матеріалу. При цьому акцентуємо увагу на взаємодії Інституту післядипломної педагогічної освіти: вчителя-методиста Інституту — директора загальноосвітньої школи.

Ефективність професійного розвитку вчителів у процесі підвищення кваліфікації залежить передусім від потенціалу науково-педагогічного складу інституту підвищення кваліфікації, запровадження ефективної системи організації навчального процесу, систематичної діагностики результатів

навчальної діяльності студентів, індивідуалізації та диференціації процесу навчання.

Інтерес викликає модель освіти, заснована на принципах синергетики. Так, на думку С. С. Шевельової, саме «відкрита модель» освіти передбачає: відкритість майбутньому, інтеграцію всіх засобів освоєння людиною навколишнього світу, розвиток і включення у процеси створення синергетичних уявлень про цілісність та взаємозв'язки людини, природи і суспільства, звернення до світоглядних і смислових моделей, вільне користування різними інформаційними системами [15, 47].

Пропонована В. Г. Івановим модель педагогічної діяльності складається з кількох блоків: логіко-методологічного, психолого-дидактичного і технологічного [9, 62-64]. У логіко-методологічному блоці відображені принципи побудови моделі. Ці принципи і послідовність операцій при розробці передбачають:

- формулювання мети і конкретних завдань моделювання;
- збір та систематизацію інформації, визначення її достовірності і повноти;
- виділення основних чинників, що впливають на зміну закономірностей діяльності.

На наш погляд, моделювання в системі підвищення кваліфікації вчителів загальноосвітніх шкіл має базуватись передусім на синергетичних засадах, що забезпечує прогнозування й чітке формулювання стратегічних цілей, які визначають ефективність процесу, визначення тенденцій, оскільки синергетичний підхід передбачає вивчення процесів розвитку та саморозвитку, особливості процесу моделювання.

Аналізуючи проблему проектування особистісно-професійного розвитку фахівця, В. М. Гладкова виділяє акмеологічну технологію як проект акмеологічної системи та компоненти такої системи: суб'єкт та об'єкт у процесі їхньої взаємодії; цілі й завдання професійного розвитку особистості; зміст

(сутність) розвитку й саморозвитку професіонала; модель професіонала; організаційні форми процесу розвитку особистості професіонала тощо [2, 92].

Основна ідея створеної Н. В. Кузьміною теорії вдосконалення професійно-педагогічної діяльності полягає у тому, що випускник ВНЗ повинен прагнути до самовдосконалення. Отже, до завдань педагогічної освіти входить формування акмеологічного підходу до творчої діяльності, прагнення до професіоналізму [1].

Серед сучасних організаційних моделей загальноосвітніх навчальних закладів найпоширенішими є ті, що орієнтують заклад освіти на розвиток, інноваційну діяльність. Це, наприклад, організаційно-освітні моделі, управлінські моделі М. М. Поташніка [14], Л. М. Карамушки [10], Л. І. Даниленко [6].

Зазначимо, що на сучасному етапі йдеться про акмеологічну модель професійного становлення фахівця. Вона проявляється на п'яти рівнях: психічному, індивідуально-соціальному, герменевтичному, символічному та екзистенціальному [4]. Так, Г. С. Данилова розробила акмеологічну професійну модель педагога, яка складається з чотирьох компонентів: компетентності (досконалої), особистісної орієнтації (досконалої), морально-духовної культури, акмеологічної професійної позиції [7, 82].

Провідною тенденцією розвитку національної системи педагогічної освіти є оновлення інформації. Це зумовлює необхідність нових підходів до розвитку післядипломної освіти — створення інноваційної моделі освіти, яка покликана переорієнтувати навчально-виховний процес системи післядипломної освіти на розвиток творчої особистості.

Серед цікавих зарубіжних підходів можна виділити модель синдрому вигорання, яку запропонували американські дослідники К. Маслач і С. Джексон. Проблема вигорання дослідники аналізують у контексті проблеми емоційного виснаження, деперсоналізації, зниженого емоційного фону, розвитку байдужості чи емоційного перенасичення [2, 348].

Зазначимо, що у країнах Західної Європи (Ірландії, Нідерландах) післядипломну освіту педагогів організують інституції базової підготовки вчителів. Така організаційна модель має свої переваги: сприяє налагодженню ефективних зв'язків між педагогічними навчальними закладами та школою, класом, де розпочинає свою педагогічну діяльність учитель-початківець і де він здійснює свою професійну кар'єру [13, 12].

У матеріалах 45-ї сесії ЮНЕСКО — Міжнародної конференції з питань освіти «Зміцнення ролі вчителя у світі, що змінюється: проблеми, перспективи і пріоритети» (1996 р.), на якій проблема післядипломної освіти педагогів розглядалася у контексті стратегії розвитку в світовому педагогічному просторі [13, 10].

Огляд наукових джерел, присвячених педагогічним чинникам, які враховуються у процесі створення ефективної системи підвищення кваліфікації вчителів, свідчить про те, що проблема врахування андрагогічних особливостей учителів ще не знайшла достатнього висвітлення в науково-педагогічній літературі. Зокрема, це стосується аспекту взаємодії методистів шкіл та ВНЗ системи підвищення кваліфікації педагогів та вчителів, які підвищують фаховий рівень у цій системі.

Потребує наукового аналізу проблема забезпечення якості системи підвищення фахової кваліфікації вчителів, їхнього професійного розвитку в процесі підвищення кваліфікації, а також обґрунтування та експериментальна перевірка сутнісних характеристик моделі системного професійного розвитку вчителів як передумови її впровадження у процес підвищення фахової кваліфікації, забезпечення відповідного рівня якості системи підвищення професійної кваліфікації вчителів, формування креативних рис особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акмеологические проблемы подготовки преподавателей : сб. науч. тр. / Отв. ред.: Н. В. Кузьмина, Е. С. Гуртовой. – Вып. 2. – М. : Шуя:

Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, Шуйский государственный педагогический университет, 1999. – 191 с.

2. Акмеологія — наука ХХІ століття: розвиток професіоналізму: матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції / Наук. редакція: В. І. Перевозчиков. – К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. – 496 с.

3. Буренко В. М. Роль викладача у створенні сприятливих умов для навчання дорослих / В. М. Буренко // Теоретичні питання освіти та виховання: зб. наук. праць. – К.: КНПУ, 2001. – № 17.

4. Варфоломеева О. В. Акме психотерапевта. Концепція професіонального розвитку: монографія / О. В. Варфоломеева. – М.: Дом МПА - Пресс, 2003. – 228 с.

5. Гушлевська І. В. Зміна професійних функцій і ролі вчителя: вчитель як носій суспільних змін / І. В. Гушлевська // Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць / Ред. кол.: В. В. Олійник (гол. ред.) та ін. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 3.

6. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: монографія. – 2-ге вид. – К.: Логос, 2002. – 140 с.

7. Данилова Г. Акмеологічна модель педагога / Г. Данилова // Освіта і управління: науково-практичний журнал. – 2005. – Т. 8. – Ч. 3-4.

8. Джура О. Д. Умови та ефективність професійного самовизначення особистості / О. Д. Джура // Нова парадигма: альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2003. – Вип. 34.

9. Иванов В. Г. Моделирование педагогической деятельности / В. Г. Иванов // Высшее образование в России. – 1998. – № 2.

10. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти: монографія / Л. М. Карамушка. – К.: Ніка-Центр, 2000. – 332 с.

11. Коломінський Н. Л. Психологія безперервного підвищення кваліфікації керівників освіти / Н. Л. Коломінський // Актуальные проблемы современной психологии. – Х.: ХГУ, 1993.

12. Кудрявцева Н. П. Державне управління системою післядипломної освіти: стан та перспективи / Н. П. Кудрявцева // Теорія: мікро, макроекономіки: зб. наук. пр. – К.: Академія муніципального управління, 2003.

13. Післядипломна педагогічна освіта України: сучасність і перспективи розвитку: наук.-метод. посібник / За заг. ред. В. В. Олійника, Л. І. Даниленко. – К.: Міленіум, 2005. – 230 с.

14. Поташник М. М. Управление современной школой (В вопросах и ответах) / М. М. Поташник, А. М. Моисеев. – М.: Новая школа, 1997. – 352 с.

15. Шевелева С. С. Открытая модель образования (синергетический подход) / С. С. Шевелева. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – 48 с.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти

Войцехівський М. Ф.

Педагогічні аспекти професійного розвитку особистості вчителя в системі післядипломної освіти

Кількість бібліографічних посилань – 15.

Войцеховский М. Ф.

Педагогические аспекты профессионального развития личности учителя в системе последипломного образования

В статье подчеркивается, что среди важных проблем развития последипломного педагогического образования особое место занимает теоретическое обоснование и экспериментальная проверка эффективности педагогических условий реализации андрагогического подхода к повышению квалификации учителей.

Ключевые слова: профессиональное развитие, усовершенствование системы непрерывного образования учителей, формирование профессиональной компетентности учителя.

Voytsehivskyy M. F.

Pedagogical aspects of the professional development of teachers in postgraduate education

In this article is underlined, that among the important problems of development of continuing pedagogical education of teachers andragogy is a theoretical ground for experimental verification of efficiency of realization of the effective teacher training.

Keywords: professional development, improving teachers continuing education system, formation of teachers' professional competence.